

BOGANMELDELSER

Poul Dahl Jensen & Jørgen Paulsen: Tvång i psykiatrien – Lov om frihedsberøvelse og anden tvång i psykiatrien med kommentarer. 304 sid, varav ca 85 utgörs av bilagor. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Kbh. 1991.

Inledning

Den 1 oktober 1989 ersattes den gamla danska sinnessjuklagen från år 1938 av Lov nr. 331 af 24. maj 1989 om frihedsberøvelse og anden tvång i psykiatrien, den s k »psykiatriloven«. Den debatt som föregick lagens tillkomst handlade bl a om behovet av förändringar för att få till stånd en ökad rättssäkerhet för de psykiskt sjuka. Författarna till den nu utkomna lagkommentaren, Poul Dahl Jensen och Jørgen Paulsen, är båda knutna till Justitsministeriets lagavdelning och har deltagit i utarbetandet av den nya lagen.

Lagkommentarens uppläggning

Kommentaren bygger framför allt på lagens förarbeten, men redovisar också viss praxis, både äldre sådan och den praxis som hunnit växa fram sedan lagens ikraftträdande. Vidare behandlas verkställighetsföreskrifter m m som knyter an till lagens tillämpning.

Efter ett inledande avsnitt som behandlar lagens bakgrund och tillkomst följer tretton kapitel, som till sitt innehåll motsvarar själva lagens indelning av de olika bestämmelserna. Kommentaren avslutas med en fyllig bilageavdelning, innehållande bl a den äldre lagstiftningen, ett flertal relevanta kungörelser från Justitsministeriet och Sundhedsministeriet samt de blanketter som används vid lagens tillämpning. Ett välgjort sökordsregister underlättar användandet av kommentaren som handbok. Detsamma gäller den lilla, men praktiskt värdefulla, detaljen att sidnumreringen är kompletterad med angivande av vilken paragraf som behandlas.

De tretton kapitel som utgör den egentliga kommentaren till lagens bestämmelser följer i stort sett ett och samma mönster. Således inleds de flesta kapitlen med en övergripande redogörelse för innehållet i och syftet med de bestämmelser som behandlas i kapitlet, varefter reglerna redovisas paragraf för paragraf. Först anges paragrafens ordalydelse, därefter följer hänvisningar till de förarbeten m m där innehållet i paragrafen behandlas och slutligen vidtar själva kommentarerna. Dessa är utförliga och klargörande på ett mycket lättillgängligt sätt. Säkerligen blir denna lagkommentar ett viktigt redskap också för de icke-jurister som kommer i kontakt med lagen i sitt arbete, såsom läkare, patientrådgivare m fl. Den utgör förvisso också mycket givande läsning för såväl jurister som andra med ett mera allmänt intresse för frågor om tvång och frivillighet.

Något om lagens innehåll

Som författarna anger i inledningskapitlet kan lagens regler indelas i tre huvudgrupper. Regler som anger förutsättningar för frihetsberövande och användande av annat tvång inom psykiatrin, samt tillvägagångssättet vid tvångs användning, återfinns i lagens kapitel 3-5 och 11. Regler rörande rättssäkerhetsgarantier i form av kontroll och överprövning av det tvång som kommer till användning finns bland annat i kapitel 10 samt i lagens 20 §. Vidare finns ett antal olika regler som har till syfte att begränsa och förebygga användandet av tvång, genom allt från ökat medinflytande för patienterna till överläkarens obligatoriska omprövning av vidtagna tvångsåtgärder.

Värt att notera särskilt är kanske det faktum att det är i psykiatrilagen som principen om informeratsamtycke för första gången *lagfästes* i dansk hälso- och sjukvårdsrätt. Lagens 3 § anger som huvudregel att inläggning, vistelse och behandling på psykiatrisk avdelning såvitt möjligt skall ske med patientens samtycke. Vidare åläggs läkaren skyldighet att informera patienten om syftet med dessa åtgärder samt utsikterna till förbättring av patientens hälsotillstånd. En behandlingsplan skall uppställas och patienten informeras om dess innehåll. Patientens samtycke till genomförandet av behandlingsplanen skall efterfrågas. I 4 § fastslås det minsta möjliga ingreppets princip. Tvång får således bara tillgripas som en allra sista utväg och tvångsanvändningen skall stå i rimligt förhållande till syftet. I valet mellan olika åtgärder skall det minst ingripande väljas och åtgärderna skall genomföras skonsamt och hänsynsfullt.

Det torde stå helt klart att psykiatrilagen medför goda teoretiska förutsättningar för ökad rättssäkerhet och självbestämmanderätt för de psykiskt sjuka. *Hur* stora förbättringarna i dessa avseenden i praktiken blir får en framtida utvärdering av lagen visa. En viss risk ligger exempelvis alltid i att den sjukvårdspersonal som påläggs nya betungande uppgifter i form av registrering och omprövning av tvångsåtgärder, pga av sin arbetsbörda kanske inte förmår att utföra uppgifterna på det sätt lagstiftaren har avsett. Värdet av en omprövning som övergått till ren slentrian kan naturligtvis ifrågasättas. De många olika formerna för omprövning och överklagande ter sig också tämligen snåriga och utgör säkerligen i sig tillräckliga skäl för patientrådgivarna att söka vägledning i den nu utkomna kommentaren!

Skillnader mellan den danska och den svenska lagstiftningen om tvång inom psykiatri

Som svensk läsare har jag funnit det särskilt intressant att göra i vart fall en hastig jämförelse med den nya svenska lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, som trädde i kraft den 1 januari 1992. Både Danmark och Sverige, dessa två nordiska grannländer, har alltså inom loppet av ca två år fått ny lagstiftning om tvång inom psykiatri. I båda fallen har ett övergripande syfte varit att förbättra patienternas rättssäkerhet. Mot denna bakgrund är det intressant att notera att lagarna skiljer sig åt i så många avseenden, både vad gäller de formella och de materiella reglerna. Man frestas nästan att påstå att skillnaderna är fler än likheterna! I vart fall är de så många att det inte är möjligt att i detta sammanhang beröra dem alla. Ett litet urval vill jag ändå redovisa.

Redan i den danska lagens 1 § kan den första beaktansvärda skillnaden konstateras. Där definieras nämligen »tvång« i lagens mening såsom användande av åtgärder som patienten *mot-sätter sig*. Om patienten samtycker till åtgärderna i fråga, eller rent av förhåller sig passiv, anses frivillighet vara för handen, oberoende av om patienten i andra sammanhang inte skulle anses kompetent att fatta beslut med rättslig verkan. I den svenska lagen råder det motsatta förhållandet, nämligen att specialreglerna om tvångsvård omfattar inte bara de patienter som motsätter sig vården, utan även de som »till följd av sitt psykiska tillstånd uppenbart saknar förmåga att ge uttryck för ett grundat ställningstagande i frågan« (3 § 1 st 2 p.). Denna formulering kan omfatta både sådana patienter som förhåller sig passiva och sådana som samtycker till vården. Såvitt jag har förstått präglas också den norska och den finska psykiatrilagstiftningen av principen att även »gränsfall« av denna typ skall komma i åtnjutande av de särskilda rättssäkerhetsgarantier som har knutits till psykiatrisk tvångsvård. Den danska lagen gör alltså, som kommentarens författare också påpekar, en snävare avgränsning av tvångsbegreppet och en motsvarande utvidgning av frivillighetsbegreppet. Författarna berör inte närmare

lagstiftarens skäl för detta ställningstagande. I det utredningsbetänkande som föregick den svenska lagen (SOU 1984:64 s 205) nämns som argument för en sådan snävare avgränsning av tvångsbegreppet bl a att tillämpning av tvångslagstiftning kan uppfattas som kränkande av patienten och försvåra fortsatt samarbete mellan vårdpersonalen och patienten. Den psykiatriska vården skulle också mera jämföras med den somatiska, där nödvändig akutvård av patienter som saknar förmåga att avge samtycke kan genomföras med stöd av allmänna regler om nöd eller presumerat samtycke. De psykiatriska patienternas behov av att få tillgång till de särskilda rättssäkerhetsgarantier som är knutna till tvångsvården, har dock vid den svenska lagens slutliga utformning ansetts väga tyngre än dessa argument.

En så konkret detalj som giltighetstiden för ett läkarintyg (vårdintyg) skiljer sig också mellan våra länder. I den svenska lagen gäller 24 timmar vid farlighetsindikationen, sju dagar i andra fall. I Sverige, där farlighet inte förekommer som självständig specialindikation i den nya lagen, gäller vårdintyget fyra dagar i samtliga fall.

Den svenska psykiatrilagen innehåller en tämligen omfattande reglering av användningen av olika typer av tvång mot patienterna, utöver själva frihetsberövandet. Det gäller bl a tvångsvis behandling, bältesläggning, användande av fysiskt våld (fasthållande etc), tillfällig lugnande medicinering och skyddsfixering. Vad som framför allt skiljer den svenska lagen från den svenska, med avseende på dessa åtgärder, är möjligheten att överklaga alla beslut om sådant tvång till särskilt inrättade psykiatriska patientklagonämnder. När det gäller tvångsbehandling utgör överklagande också hinder för verkställighet av den beslutade åtgärden. Den svenska lagen erbjuder inga som helst möjligheter att *överklaga* beslut om sådana tvångsåtgärder. Patienten är här hänvisad till att mera formlöst ta upp frågan med sjukvårdspersonalen eller förtroendenämnden. Naturligtvis finns också möjligheten att i efterhand anmäla den berörda personalen till Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, för eventuell disciplinåtgärd. Däremot kan en svensk patient få till stånd domstolsprövning av exempelvis chefsöverläkarens vägran att tillåta vistelse utanför vårdinrättningens område.

Till skillnad från den svenska lagen innehåller den svenska psykiatrilagen också en bestämmelse som reglerar möjligheten till påtvingad *somatisk* vård av psykiskt sjuka, i vissa fall där kroppssjukdomen medför väsentlig fara för patientens liv eller hälsa, se 13 §. I Sverige torde man i motsvarande fall vara hänvisad till en eventuell (analog) tillämpning av nödregeln i 24 kap 4 § brottsbalken som rättsgrund för tvångsvis behandling.

En viktig nyhet i den svenska lagen, utan motsvarighet i den svenska, är systemet med obligatoriskt förordnande av fristående patientrådgivare vid samtliga frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.

Patientrådgivaren skall bistå patienten med råd i alla frågor som gäller intagning, vistelse och behandling på avdelningen, samt hjälpa till med eventuella överklaganden. Patientrådgivaren har dessutom själv tillerkänt klagorätt jämsides med patienten, en detalj som inte är oväsentlig. De anhöriga har däremot inte någon klagorätt, vilket är fallet också enligt den svenska lagen. I den svenska lagen tillerkänns däremot inte någon annan än patienten själv klagorätt. Några obligatoriska patientrådgivare förekommer inte heller, endast en *möjlighet* till s k stödperson, vilken då utses av förtroendenämnden.

I Danmark begränsas rätten till domstolsprövning av frihetsberövande på så sätt att ett förnyat överklagande i samma fråga inte kan tas upp till prövning förrän två månader har förflutit sedan det tidigare avgörandet. Någon sådan begränsning finns inte i den svenska lagen. I

Sverige finns vidare en bestämmelse om *obligatorisk* domstolsprövning vid tvångsvård som pågår mer än fyra veckor, först inom fyra veckorsperioden, därefter efter fyra månader och sedan med sexmånadersintervall.

Uppräkningen av skillnader mellan den danska och den svenska lagen kunde som sagt bli avsevärt längre. Eftersom detta uppenbarligen är ett område där många olika lösningar på problemen kan komma i fråga, hade det varit roligt om författarna något närmare hade berört den danska lagstiftarens skäl för de ställningstaganden som kommit till uttryck i psykiatrilagen. Inte minst gäller detta definitionen av själva tvångsbegreppet, där det ju klart sägs att det är fråga om ett avsteg från den gängse begreppsbildningen inom juridiken. Denna brist gör naturligtvis inte kommentaren mindre användbar som hjälp vid tolkningen av vad dessa lagstiftarens ställningstaganden får för praktiska konsekvenser, vilket ju också är det egentliga syftet med boken.

Elisabeth Rynning

Uppsala Universitet

Joar Tranøy: »Lobotomi i skandinavisk psykiatri«. KS-serien nr. 1-92, Institutt for kriminologi og strafferet.

Ovenstående er udgivet som en rapport – og er angiveligt tænkt som bidrag til en doktordisputats. Forfatteren har tidligere udgivet »Forfalskningen af lobotomiens historie på Gaustad sykehus«.

Omfanget af lobotomi i Skandinavien rapporteres. Dertil føjes en lang række emotionelle, sagligt ubegrundede beskyldninger mod psykiaterne. Formålene med de hvide snit var ifølge Tranøy »disciplin og passivering« samt at give »psykiatrien prestige og status i en kriseperiode«. Behandlingsmetoden kaldes et »udtryk for psykiatriens grænseløse trang til at eksperimentere direkte i den menneskelige hjerne«.

Tranøys passionerede, unuancerede syn og hans firkantede konklusioner gør selvsagt rapporten videnskabeligt uinteressant.

Mere interessante nuancer findes imidlertid i nogle af rapportens tillæg af avisartikler (et par kombattanter fra debatten er dog kun repræsenteret med kopi af breve om at de ikke ønsker at medvirke i bogen). En psykiater retfærdiggør fortidige kolleger, en anden undsiger dem, en tredje forsøger at balancere.

I Nils Christies bidrag beklages Tranøys aggressive stil. Christie forstår dog rapporten som et »skrig«, som Tranøy ikke kunne formulere på anden måde. Christie er central i psykiatrikritikken, og kendt for sin modstand mod den tingsliggørelse af patienterne, han finder psykiaterne skyldig i. Hans bevis er, at hvor der før blev skåret i hjernen, der gives nu lige så inhumant elektrochok og medicin. Hvis der overhovedet er den mindste tvivl om at neuroleptika kan være skadelige, eller den mindste mistanke om at medicinen især bliver brugt for at give omgivelserne fred, »da må psykiatrien hellere bruge remme fremfor sprøjter, eller nægte at tage imod patienter, hvis ikke samfundet giver ressourcer som kan erstatte kemikalier og chok med mere menneskelige midler«.

Synspunkter som disse vil som Tranøys skrifter blive afvist af mange psykiatriske kolleger som helt uden forbindelse med realiteterne. Nu er man ovenikøbet begyndt at kunne finde ob-

jektive forandringer i hjernen som tegn på at skizofreni virkelig er en organisk begrundet sykdom. Det må derfor være logisk at behandle med fysisk-kemiske metoder (eksempelvis elektrochok og neuroleptika), ligesom man anvender fysisk-kemiske metoder til behandling af andre organiske sygdomme – vil det kunne hævdes. Sagen er dog ikke så enkel endda. Der er – hvadenten man kan lide det eller ej – en verden til forskel mellem, hvordan lægen forholder sig til sin patient med et brækket ben og til sin patient med en psykisk lidelse, dette uanset om lægen som psykiater overvejende tilhører den »biologiske« eller den »dynamiske« linie. Denne afgørende forskel er vanskelig at forklare, men har noget at gøre med, at det at forstå det brækkede ben betyder noget andet for relationen mellem læge og patient end det at forstå det syge sind. Den sidste forståelse kan kun ske i og med selve relationen, som derved får en særlig karakter.

Tranøy leverer ingen alvorlig utfordring til relationen mellom psykiater og psykisk lidende. Christie gjør, fordi han så dygtig får fremhævet, hvor lidet psykiaterens forståelse selv i bedste tilfælde formår overfor de mest pinefulde psykiske lidelser. Desværre er det kritikk af Christies slags, der etterhånden har fået psykiatrien til at vige så meget tilbake fra tvangsbehandling, at kritikken af for lidt behandling nu er ved at bli den mest høyrøstede – og den sagligst mest velunderbyggede med tal for stigende omfang af sindslidendes kriminalitet, selvmord og hjemløshet.

Læsere, der er interesserte i en mere afbalansert fremstilling af lobotomi-behandlingens konsekvenser for pasienterne, henvises til Heidi Hansens etterundersøgelser arbeid fra 1982 (*Acta Psychiatrica Scandinavica, Supplementum 301, Vol. 66, 1982*).

Peter Gottlieb

Overlæge

Retspsykiatrisk afdeling

Sct. Hans Hospital

DK-4000 Roskilde

Kirsten Vaas: Rehabilitering av promilleførere. Hovedoppgave i kriminologi våren 1992. Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.

Hovedoppgaven til Kirsten Vaas forteller to historier. Den ene historia handler om hva slags tiltak som er satt i gang for å rehabilitere promilleførere i en rekke forskjellige land. Denne historia fortelles grundig og detaljert, om opplegg for tiltakene, gjennomføring og resultater. Oppleggene er forbausende like på tvers av landegrensene. Det dreier seg om holdningsbearbeiding og tilføring av mer kunnskap om farene ved promillekjøring. Oppleggene er også forbausende like på den måten at resultatene i beste fall er marginale.

Men inni denne grundige og detaljerte historia om hvordan land etter land strever, uten særlig hell, med å forbedre dem som kjører i fylla, forteller Kirsten Vaas den andre historia: Kriminologiens store historie, ja kanskje selve fagets hovedhistorie. Og den handler om at definisjonen på myndighetenes kriminalpolitikk ser ut til å være følgende: Å gjøre om igjen og om igjen det alle vet *ikke* virker.

Norge har ikke vært noe foregangsland når det gjelder rehabilitering av promilleførere. Men nå, når USA og en rekke europeiske land har vist at det ikke virker, så kommer vi også etter. »Nyheten om behandlingstankens død har trolig ikke nådd Justisdepartementet,« kommenterer Kirsten Vaas.

Kirsten Vaas har oså fortalt en liten kriminalnovelle med nettopp Justisdepartementet i rollen som skurken, nærmere bestemt tyven. Hva var det Justisdepartementet stjal? Jo, de ranet til seg hele det store, stygge, promilleproblemet, som egentlig skulle vært delt mellom flere departementer. Hvorfor skulle noen ønske å eie et så trivielt og trist problem? Ja, der får detektiven, som alltid må lete etter *motivet*, en vanskelig oppgave. Men her er ihvertfall hva Justisdepartementet *brakte* tjuvegodset til: Etter at daværende justisminister Helen Bøsterud og hennes personlige rådgiver Ole Steen Olsen hadde vært på tur i USA for å studere det som ikke virker, ga de journalist Tore Sandberg – tidligere NRK-medarbeider, i oppdrag å lage en video med autentiske promilleulykker i trafikken. Sandberg fikk også i oppdrag å lage et kurskompendium. Kompendiet inneholdt 10 punkter som gikk på trafikksikkerhet: Du skal ikke kjøre med slitte dekk, uten bilbelte etc. Bare det siste og 10. punktet het: Du skal ikke kjøre med promille.

Kurset ble så sluppet løs på promillesonere, med fengselsbetjenter som lærere. Hva resultatet ble? Fengselsbetjentene trivdes bedre, så noe positivt kom det jo absolutt ut av det.

Hovedoppgaven til Kirsten Vaas er tilsynelatende en litt tørr og saklig oppgave om et litt tørt og saklig tema. Men under overflata er den full av underlige mysterier.

De fleste av oss er avhengige av bilen – noen av oss er også avhengige av alkoholen, sier Kirsten Vaas i sin konklusjon. Så enkelt, og så vanskelig kan problemet formuleres.

Kjersti Ericsson

Universitetet i Oslo

Heiskanen, M., Aromaa, K., Niemi, H., Ruusinen, A., Sirén, R.: Accidents and violence 1988. National Research Institute of Legal Policy, Publication no. 108, Helsinki 1991.

Skader er et verdensomspændende problem, og man regner med, at 3 millioner hvert år dræbes ved ulykker. I 1988 døde 4.600 ved ulykker, vold og selvmord i Finland. Af 1,3 millioner patienter, der blev udskrevet fra hospitalerne, var 6 % indlagt på grund af læsioner efter ulykke eller vold.

Publikationen er en rapport om incidensen af ulykker og vold i Finland i 1988, og er opfølgning af en tilsvarende undersøgelse fra 1980. Den er baseret på "Finnish Safety 1988". Rapporten er på 146 sider, inkl. 17 sider appendix med tabeller.

Det har været undersøgelsens formål at supplere de officielle kilder og på basis af OECD's rekkommendation at inddrage sociale indikatorer, herunder personlig fysisk sikkerhed i analysen. Der er anvendt samme metode som i 1980, nemlig en telefoninterviewundersøgelse på et repræsentativt udsnit af befolkningen i aldersgruppen 15–74 år, men i 1988 omfatter undersøgelsen tillige personer, der var over 75 år. I undersøgelsen indgik i 1988 14.905 15–74-årige og 1.001 over 75 år, i alt 15.906 personer. Interview'et dækker en forudgående 12 måneders periode, dækkende fra slutningen af marts 1987 til udgangen af 1988. Respons-ratio'en var 87 %. Ved flere skader blev kun de 3 sidste registreret.

Det var ikke et kriterium, at der skulle være en fysisk skade, ved trafikulykker og vold er også medtaget tilfælde uden fysiske skader. Ulykkerne er inddelt i arbeidsulykker, trafikulykker, heri inkluderet nogle arbeidsulykker, hjemme-, sports- og andre ulykker.

Volden er bredt defineret og inkluderer både trusler og reel vold, hvilket må medføre visse tolkningsproblemer, idet forskellige mennesker opfatter voldsepisoder forskelligt.

I 15-74 populationen var der 826.000 ulykker og voldstilfælde, hvilket som helhed svarede til 1980. I 1988 var der i den ældste del af befolkningen (over 75 år) 40.000 ulykker. I 1988 var 53 % fritidsulykker: hjemmeulykker og sportsulykker, 27 % var arbejdsulykker, 9 % trafikulykker, og vold udgjorde 11 %. Ved en analyse af trafikulykker var langt de fleste uden fysiske skader. Der sås en stigning fra 1980 til 1988. Derimod var arbejdsulykker, hjemmeulykker, sportsulykker og andre ulykker næsten ens, dog med svagt faldende tendens for arbejdsulykkerne. Voldstilfældene er inddelt i dem med skader og dem uden, sidstnævnte er langt den største gruppe, men begge grupper har været tydeligt faldende i antal fra 1980 til 1988.

Ca. halvdelen af ofrene var mænd, flest ved arbejds- og sportsrelaterede tilfælde, hvorimod kvinderne dominerede ved hjemmeulykker og andre fritidsulykker. Antallet af accidentielle dødsfald er let forøget gennem firserne, men antallet af dødsfald forårsaget af vold var uforandret!

Mere end 20 % har været udsat for mere end 1 episode, sjældnest blandt trafikulykker og hyppigst blandt sportsulykker. Næsten halvdelen af personerne, som har været ofre for vold, har haft mindst 2 lignende tilfælde, det var dog sjældent, at der var personer med mere end 3 episoder. Analysen af skadefølgerne viste, at 300.000 havde læsioner, heraf 180.000 hudafskrabninger, 130.000 sår, 110.000 brud. Det er værd at bemærke, at de fleste ulykker med blivende følger var arbejds- og sportsrelaterede ulykker.

I et kapitel om "safety indicators" henvises til det af OECD udviklede indikator-system, et aspekt er fysisk sikkerhed. Finland er blevet et af de såkaldte foregangslande. Det blev et formål at undersøge data om fysisk sikkerhed, og man har designet et system for at opsamle informationer. Det blev besluttet at anvende 1) antallet af dødsfald, forårsaget af uventede ydre forhold pr. 100.000, 2) antal af tilfælde af ikke fatale, men alvorlige skader, forårsaget af uventede ydre begivenheder, pr. 100.000 indbyggere hos personer over 15 år, og 3) antallet af individer, som har været udsat for ikke fatal, men alvorlig skade, forårsaget af en uventet ekstern begivenhed pr. 100.000 indbyggere hos personer over 15 år. Disse parametre anses som relativt objektive indikatorer. Man definerer som alvorlige tilfælde, hvor der har været mindst 1 dags nedsat aktivitet. Det anføres, at den vigtigste begrænsning er udeladelsen af alle under 15 år.

Der er foretaget en særlig undersøgelse vedrørende dødsfald. Dette er en vigtig og interessant gruppe. I analysen har man udeladt suicidier, alkoholforgiftninger og uklare tilfælde. Det er karakteristisk, at i alle hovedgrupper er mortaliteten hos mænd adskillige gange højere end hos kvinder. Mortaliteten hos begge grupper er som helhed steget gennem firserne. Stigningen i accidentielle dødsfald forårsages delvis af forandringer i aldersstrukturen. Mortaliteten forårsaget af vold ændredes ikke signifikant. Fald er steget og er den vigtigste døds mekanisme, og det er bemærket, at antallet af trafikulykker er faldet gennem firserne. Det samme gælder vandtrafikulykkerne, bortset fra 1988. Antallet af brandulykker var let stigende. Der er bemærkelsesværdige forskelle på ulykker og volds-mortaliteten i de enkelte aldersgrupper. Risikoen for accidentel død vokser således trinvis for de mindst 75-årige. Fald er typisk dødsårsag blandt ældre. Denne har mærkbart forøget mortaliteten i gruppen. Dødsfald i trafikken er hoveddødsårsagen blandt unge. Det er ty-

pisk, at det drejer sig om unge med bil- og motorcykelulykker. Alkohol spiller en vigtig rolle ved både ulykker og vold. I 1988 var en fjerdedel af dem, som døde ved ulykker, og halvdelen af dem, som var døde efter vold, under påvirkning af alkohol; og der er en særlig tæt sammenhæng med vandtrafikulykker.

Ved analyse af alvorlige ulykker og voldstilfælde i 1988 påvistes, at de alvorligste ulykker fandtes blandt 15–19 årige. Prevalensen af ulykker blandt 20–34 årige var højere end i 1980, hvilket henføres til sportsrelaterede ulykker og hjemmeulykker. Alvorlige arbejdsrelaterede ulykker er blevet sjældnere. Antallet af voldstilfælde, især blandt yngre, er faldet, dog er tilfældene hos kvinder uændrede. Nedgangen i antallet af arbejdsulykker kan forklares ved ændringer i befolkningens erhvervsstruktur og arbejdsforhold. Forandringerne i voldstilfælde afspejler sandsynligvis en strukturel forandring i voldsituationerne. Gadevold, som er rettet mod mænd, er faldet markant fra 1980 til 1988.

De forskellige ulykkesformer er omtalt særskilt, kapitlet om vold har særlig interesse for læserne af et kriminologisk tidsskrift. Alvoren af vold er ikke alene afhængig af den fysiske skade, men også af andre forhold, herunder psykiske. En læsion var således ikke nødvendig for at acceptere en sag som et voldstilfælde.

Mange tilfælde af vold vil ikke komme til politiets kundskab, og der er derfor stor forskel fra den officielle kriminalstatistik. I den forgangne undersøgelse var der i 1980 630.000 voldstilfælde, i 1988 var der 500.000 (15–74 årige). I 1980 havde 68.500, i 1988 65.000 været ofre for vold mere end 3 gange.

Hyppest formen for vold var trusler, forhindring i at bevæge sig, skub o. s. v. I de fleste grupper var der en nedgang fra 1980 til 1988. Vold fandt hyppigst sted på gader og offentlige steder, efterfulgt af offerets hjem og restaurationsmiljøer.

Det er hyppigst, at offeret ikke har haft nærmere kendskab til gerningsmanden, især for mænd, hvorimod kvinder oftere har haft en relation til gerningsmanden. Sidstnævnte gruppe er steget i antal fra 1980 til 1988.

Ved hjælp af data om voldsstedet og gerningsmanden kan forskellige kategorier defineres: Familievold, smågruppevold, arbejdsrelateret vold, gadevold og andre. I familievold er gerningsmanden oftest ægtefælle eller samlever, forældre eller børn. Antallet af sådanne episoder var ens i 1980 og 1988. De rammer næsten udelukkende kvinder.

Smågruppevold finder sted overalt, antallet er faldet lidt fra 1980 til 1988. Derimod er volden på arbejdsrelaterede områder steget markant for kvinder, medens der har været fald for mænd. Frekvensen af gadevold er gået ned fra 1980 til 1988, mest tydeligt for kvinder. Forskellen mellem mænd og kvinder i de forskellige grupper er tydelig, gadevold er tydeligst mænd, medens familievold er kvinder.

Antallet af politianmeldelser er gået ned fra 1980 til 1988. Man konkluderer, at de officielle politistatistikker afspejler mændenes voldstilfælde.

En analyse af antal voldstilfælde i relation til 1000 personer i området med samme alder ("victims prevalens") er interessant. Højest er i denne forbindelse Helsinki-området, i alle grupper tydelig nedgang fra 1980 til 1988. De højeste tal findes for det samlede materiale hos de yngste, både mænd og kvinder, og herefter jævnt faldende.

En ud af 10 personer var offer for vold i 1980 og 1 ud af 12 i 1988. Mindst 46 % havde haft mere end 2 voldsepisoder i 1980, og i 1988 var det 45 %, i denne gruppe var det hyppigst enlige unge mænd. Det relative antal, som havde fået fysiske følger, faldt lidt. Ned-

gang i antallet af tilfælde var mest tydeligt for unge mænd og i kategorien gadevold. En undtagelse var tiltagende arbejdsrelateret vold. Familievolden var derimod næsten uændret. Den arbejdsrelaterede vold var blevet mere almindelig blandt kvinder i den aktive alder.

Heiskanen et al.'s arbejde er overordentligt interessant, og sætter tal på ulykker og vold i et helt land, baseret på et repræsentativt udsnit af befolkningen. Modellen vil kunne anvendes i andre lande, og der vil kunne foretages værdifulde sammenligninger mellem landene. I den foreliggende undersøgelse har det været muligt at foretage en sammenligning med et tilsvarende materiale fra 1980 og dermed følge tendensen i et land. Undersøgelsesmetoden har selvsagt sine begrænsninger. En alvorlig indvending, som forfatterne også erkender, er, at den ikke omfatter børn, hvilket dog er forståeligt, idet børneulykker på mange felter adskiller sig fra voksenuulykker, ligesom voldsformerne også har en anden karakter. Børneulykker vil næppe være egnet til telefon-interviews.

Man kan også kritisere de anvendte kriterier, idet der anvendes læsioner som mål, men i et par grupper, herunder trafikulykker, medtages også ulykker uden skader. Definitionen på vold er vanskelig, og der er medtaget trusler og moderate fysiske angreb, der ikke har givet anledning til skader, hvorimod det angives, at de psykiske forhold ikke er inkluderet. Netop i denne gruppe kan de psykiske følger være de dominerende, og såvel her som i de andre grupper kan det være vanskeligt at adskille de psykiske forhold fra de fysiske og hermed også, hvad der har givet anledning til sygedage eller fravær fra arbejde.

Undersøgelsen er særdeles værdifuld for at følge udviklingen i ulykker og voldstilfælde, men for at få et virkeligt og mere detaljeret kendskab til årsagerne, må den kombineres med andre analyser, f. eks. er en så vigtig faktor som alkohol kun medinddraget i afsnittet om dødsfald. Validiteten af at inddrage denne faktor ville formentligt også have været begrænset i en telefoninterview-undersøgelse. Et formål med en sådan undersøgelse må også være, at den kan anvendes profylaktisk. Analysen bliver først praktisk anvendelig, når stigninger og fald i incidensen kan sættes i relation til udvikling i befolkningen, levevis eller profylaktiske foranstaltninger, men også dette vil kræve mere indgående detailanalyser.

Arbejdet har karakter af en rapport, men der savnes litteraturstudier over epidemiologiske analyser fra udlandet. Disse vil ofte have et andet design og sammenligning kan være vanskelig, f. eks. findes i Danmark adskillige undersøgelser fra ulykkesanalysecentre, hvor ulykker og vold fra afgrænsede, repræsentative områder er undersøgt på basis af skadestuemateriale, anmeldelse til politiet og de retsmedicinske institutter, herunder også undersøgelser med sammenligning af flere tidsperioder.

Sammenfattende kan konkluderes, at der foreligger en særdeles stor, interessant og grundig undersøgelse, hvis metodik bør efterfølges og afprøves i andre lande, således at internationale sammenligninger på dette vigtige felt kan foretages, både for at følge udviklingen, men også for at kunne drage vigtige konklusioner, der kan anvendes i profylaksen og dermed bidrage til bedre sundhed i år 2000.

M. Gregersen

Retsmedicinsk Institut, Århus

Annika Snare (Ed.): Youth, Crime and Justice. Scandinavian Studies in Criminology. Vol. 12. Norwegian University Press, Oslo 1991. 157 s.

Dette samlebind indeholder otte bidrag af skandinaviske kriminologer. Indholdsmæssigt falder de inden for tre temaområder: Udviklingen af ungdomskriminalitet i Skandinavien og forklaringer herpå, de socialretlige og strafferetlige reaktioner over for unge (det vil i de skandinaviske lande sige 15–17-årige), og unge lovovertrædendes holdninger til og vurderinger af retssystemet, loven og moralen, herunder også voksne ”karriereforbrydere”, som allerede var begyndt med kriminalitet i ungdomsårene.

Jerzy Sarnecki (s. 11 ff.) tager fat på resultaterne af longitudinale studier i Sverige. De minder på mange måder om kendte amerikanske og tyske fund; den tyske læser får imidlertid interessante henvisninger til brug for komparative undersøgelser. JS fremdrager oplysninger om væsentlige sammenhænge mellem den kriminelle gruppestruktur og de sociale læreprocesser (hvorved han også henviser til de i U.S.A. i 30rne indvundne forskningsresultater fra Shaw/McKay og Sutherland). Af betydning er blandt andet det resultat, at med tidlig påbegyndelse af den kriminelle karriere forøges ikke blot risikoen for senere kriminalitet, men også sandsynligheden for at omkomme ved ulykker, selvmord eller narkotikamisbrug. Af den gruppe unge, som allerede inden det fyldte 15. år var stærkt afvigende, var denne risiko i en typisk svensk by (Borlänge) 12–13 % (før de nåede en alder på 33–40 år). Det er nærliggende at tolke dette som udtryk for en særlig (risikovillig) livsstil. En tidlig start på og omfattende ungdomskriminalitet korrelerer også med talrige andre sociale problemer, f. eks. alkoholmisbrug som voksen; dog påpeger forfatteren med rette, at hovedparten af de unge, der i ungdomsperioden var stærkt kriminelle, senere lever socialt integreret. JS identificerer i sine studier syv sociale baggrundsfaktorer, der influerer negativt på socialiseringen; der er f. eks. 14 gange så høj risiko for senere at begå voldsforbrydelser for de unge, der blev karakteriseret som risikogruppe. Dog viser den kendte prognoseproblematik og usikkerheden ved sådanne forudsigelser sig deri, at også blandt de 6 % unge, der blev klassificeret som en særlig risikokategori, var det ”kun” 28 %, der senere blev registreret som brugere af hårde narkotika.

Faldet i den svenske ungdomskriminalitet siden midten af 70erne fortolker forfatteren ud fra den forøgede uformelle sociale kontrol og den økonomiske stagnation, der har mindsket mulighederne for at begå lovovertrædelser.

Britta Kyvsgaard udvider iagttagelserne med hensyn til den faldende kriminalitet til de andre skandinaviske lande samt Østrig og Tyskland, hvor man ligeledes siden midten af 80erne kan se en tendens til fald i ungdomskriminaliteten (s. 26 ff.). Som en mulig forklaring anføres den på amerikanske studier støttede ”cohort size”-hypotese. Findes der færre unge, er deres chancer på arbejdsmarkedet, deres omsorg i skole og familie o. s. v. bedre, og dermed synker kriminalitetshyppigheden (ikke kun absolut, men også per 100 000 i aldersgruppen). For Skandinavien kommer forfatteren til den slutning, at denne forklaringsmodel i det mindste synes delvis bekræftet. En videre forklaringsansats ses i den kontrolteoretisk funderede hypotese, at med mindskningen i kohorternes størrelse tiltager den formelle og den uformelle sociale kontrol. Sluttelig anføres som tredje forklaring ”disciplineringshypotesen”, hvorefter de unges interne kontrol er tiltaget, eftersom der kræves mere af dem på grund af begrænsede ressourcer og den økonomiske krise. Uafhængigt af, om antagelserne anses for bekræftede og plausible, må bidraget anses for en værdifuld

diskussionsstimulans i Tyskland, hvor det offentlige meningsbillede stadig fuldstændigt beherskes af den (for den gamle *Bundesländer*) falske antagelse, at ungdomskriminaliteten nu som før stiger dramatisk.

Jerzy Sarnecki (s. 42 ff.) viser med svenske eksempler problemer i samarbejdet mellem retsvæsen og socialarbejderne. Overførsel til socialvæsenet er i den svenske (ungdoms-)strafferet en særlig retsfølge for de 15–20-årige. Den spiller i praksis en vis rolle for de 15–17-årige. Den svenske sanktionspraksis er som helhed forholdsvis mild, hvad forfatteren sætter i forbindelse med dominansen af den lidet truende ejendoms kriminalitet. Over for unge blev i 1987 45 % af sagerne sluttet af opportunitetsgrunde, yderligere 38 % fik af statsadvokaten mindre bøder, kun 0,2 % blev idømt (typisk kortvarige) ubetingede frihedsstraffe. Ved voksne dominerer bøden (52 %); kun 9 % af sagerne sluttet uden retsfølge; dog er også i denne aldersgruppe den ubetingede frihedsstraf med 6 % en *ultima ratio*. Med hensyn til de retlige foranstaltninger til støtte for unge er der i de senere år i Sverige og vel i hele Skandinavien blevet ført en diskussion om tvangsmæssige indgreb; denne debat kan jævnføres med den, der førte til den tyske *Kinder- und Jugendhilfegesetz* af 1990, hvorved ydelseskarakteren af hjælpen til unge blev betonet på bekostning af tvangselementet.

En yderligere interessant parallel fra et tysk synspunkt finder læseren i *Sturla Falck's* beretning om det siden 1981 udviklede gerningsperson-offer-forligsprojekt i Norge. Oprindeligt som modelprojekter, der først og fremmest opstod for at undgå, at unge kriminelle blev frihedsberøvet, er de såkaldte konfliktråd senere blevet lovfæstede for hele landet; og der var i 1989 allerede etableret sådanne projekter i 84 byer. Skønt konfliktrådene kræves fra officiel side, synes praksis at være tilbageholdende, og i mange projekter er der kun behandlet ganske få eller slet ingen sager. Bortset fra implementeringsproblemer ser forfatteren en fare i, at forligsprojekterne i endnu stærkere grad bliver inddraget i justitsystemet og dermed mister sin oprindelige orientering i retning af *neighbourhood justice*. Et perspektiv i denne sammenhæng kunne være en videreudvikling af konfliktrådene til selvstændige ungdomsdomstole, der (formentlig under indflydelse af FN's standard mindstekrav til ungdomsdomstole) "er politisk ønsket".

En anden nyhed inden for reaktionssystemet over for unge gennemgås af *Jorn Vestergaard* (s. 73 ff.); det drejer sig om ungdomskontrakter. Forfatteren kritiserer den seneste udvikling i Danmark som en tilbagevenden til en mere repressiv form for kontrol af unge. Ungdomskontrakter er en art intensiv, betinget sanktion for et tidsrum af tre måneder til et år, inden for hvilket bestemte pålæg, f. eks. deltagelse i et uddannelsesprogram, skal opfyldes. I denne sammenhæng henviser forfatteren til en svensk studie, der ikke kunne vise nogen formindskelse af tilbagefaldet efter intensiveret tilsyn (s. 80 ff.). Samfundstjeneste og de andre nye foranstaltninger inden for forsorgsarbejdet sætter forfatteren i forbindelse med behandlingsideologiens renaissance. De kritiske indvendinger mod ungdomskontraktstraffene, med hensyn til fænomenet "net-widening", de retlige garantier for begrænsninger i indgrebsintensiteten o. s. v., er også i Tyskland kriminalpolitisk kontroversielle temaer, hvis aktualitet ikke mindst understøttes af de bestræbelser, som FN og Europarådet gør for at udvikle mindstestandarder for alternativer til frihedsstraf.

Tarja Pösö (s. 98 ff.) påviser forskellige strategier for opdragelseshjemmene i Finland for piger og drenge og efterspørger socialretlige interventioner, som er i samsvar med de unges interesser. Bindet afsluttes med to grundforskningsorienterede bidrag om indstillinger og

moralske grunnholdninger hos unge lovovertrædere, henholdsvis hos personer, der begik kriminalitet som unge. (*Martti Grönfors m. fl. og Jerzy Sarnecki*).

Samlet giver denne antologi et overordentlig stimulerende og opplysningsrikt overblik over aktuelle ungdomskriminalpolitiske utviklingstendenser i de skandinaviske lande såvel som over den ungdomskriminologiske forskning. Eftersom man i Tyskland med stor interesse følger utviklingen i Skandinavia, og delvis også reiser herfra, kan det foreliggende bind benyttes som en fortrinlig, differensiert redegørelse, der også medinddrager de kritiske betraktninger mot mange reformer. Som positivt må det yderligere fremheves, at der i den skandinaviske kriminologiske forskning er det teoretiske fundament, som man i Tyskland hyppigt savner.

Frieder Dünkel

Greifswald Universitet

Allison Morris: Women, Crime and Criminal Justice. Blackwell, 1987. 195 s.

Dette er ikke "bare" en bok om kvinnelige lovbrøtere. Ved å introdusere kjønn som variabel i vår grunnleggende oppfattelse av kriminologi får boka betydning for de fleste andre tema innen faget. For å begrunne dette inntrykket, vil jeg kort gjennomgå de ulike kapitlene:

I *første kapittel* "Kriminologi og kvinner" (Criminology and Women) blir ulike teoretikere kritisert for deres mangelfulle beskrivelse av kvinners kriminalitet: Shaw & McKay, Miller, Matza & Sykes, Merton, Becker, konflikt-teoretikere og marxistiske teorier. Denne gjennomgangen synes jeg er god; enkel, oversiktlig, lærerik. Hun konkluderer (s. 17–18):

"Although this book is about women, and the experiences of women are central to it, it is also both a correction of, and a complement to, the criminology of men. The study of women and crime ultimately contributes to our knowledge of crime . . . I am not proposing an androgynous criminology because that would ignore gender, but rather a criminology which considers gender important and alongside such factors as race, age and class."

I *andre kapittel* "Kjønnforskjeller i lovbrudd" (Gender Differences in Crime), tar Morris opp følgende problemstillinger:

- Er det forskjeller i mengden av lovbrudd begått av menn og kvinner?
- Er det forskjeller i type lovbrudd menn og kvinner begår?
- Er det nylige endringer i mengden og type lovbrudd begått av kvinner?

Hun benytter seg av 3 kilder, offisiell statistikk, selvrapportering og observasjons/eksperimentell forskning.

På en enkel men samtidig grundig måte viser hun vanskelighetene med å si noe om kvantitative forskjeller. Punkt for punkt går hun gjennom mørketallsproblematikken, hvilke utslag kjønn gir her. Hvilke mulige forklaringer man kan gi på den skjeve fordeling av kjønnene i rapportert kriminalitet.

Igen er Morris svært flink til å vise mulige forklaringer på utviklingen. Jeg synes hun er nyansert og grundig, hun viser hele tiden hvor mange mulige innfallsvinkler det er på de forskjellige funn og resultater. Hun konkluderer (s. 39–40):

"Criminal behaviour is not peculiar to any particular social class, age-group or sex; the same explanatory principles should be relevant for each or should at least be able to take account of any differences in criminal behaviour".

I *kapittel 3* "Teorier om kvinners lovbrudd" (Theories of Womens Crime), diskuterer hun så holdbarheten til de forskjellige forklaringene/teoriene som er laget om kvinners kriminalitet. Først beskriver og kritiserer hun biologiske og psykologiske forklaringer, deretter aggresjon og biologi, menstruasjon og kriminalitet, psykisk sykdom og kriminalitet, kvinners seksualitet og kriminalitet, og kjønnsroller og kriminalitet.

Til slutt i kapitlet ser hun på teorier som hun mener bidrar til en økt forståelse av kvinners lovbrudd: Cloward & Ohlin, Sutherland, Cressey, Hirschi. Hun viser ved hjelp av disse hvordan kriminologiske teorier må gjenleses i lys av deres potensiale for en forståelse av begge kjønns lovbrudd. Denne delen er en utmerket korreks og nødvendig supplement til den gjennomgangen disse teoriene tradisjonelt har fått i lærebøker i kriminologi.

Kapittel 4: "Kvinner innenfor rettsvesenet" (Women in the Criminal Justice System) har som hovedtema i hvilken grad menn og kvinner behandles forskjellig innenfor rettsvesenet. Utgangspunktet er å se på hvilke variabler som har betydning for de valg og bestemmelser som tas innenfor de forskjellige nivåene i systemet: Offentligheten, politiet, påtalemyndigheten, juryen, dommerne.

Når det gjelder politiet, finner hun at utgangspunktet må være at kvinner ikke får en bedre eller verre behandling enn menn, men en *helt annen type behandling*.

Når det gjelder domspraksis konkluderer Morris med at kjønn ikke er avgjørende for straffeutmålingen, men at visse faktorer er avgjørende for kvinner som ikke har betydning for menn; sivilstatus og familiebakgrunn, bl. a. (Denne delen er svært lærerik metodisk sett). Hun ser også på unge jenters kår innenfor rettsvesenet. Spesielt svarte jenters såkalte "manglende seksuelle moral" har betydning for den behandling de får. Men også generelt er det en tendens til innenfor rettsvesenet å redefinere jenters adferd som seksuell avvikende/for aktiv.

Kapittel 5: "Kvinner i fengsel" (Women in Prison). Hovedtema i dette kapitlet er å se på de erfaringer kvinnelige fanger har. Her blir bl. a. Sykes' "Society of Captives" brukt som utgangspunkt for å se på kvinners spesielle vanskeligheter med å være i fengsel. Ellers er både dette kapittel og forrige basert på det engelske og amerikanske systemet, med eksempler derfra.

Kapittel 6: "Kvinner i arbeid i rettsvesenet" (Women as Criminal Justice Professionals). Det jeg personlig likte best i dette kapitlet var delen om kvinner i politiet. Skal tro om ikke dette er et nyttig og nødvendig supplement til de fleste kriminologiske lærebøker om politiet. Hun utdyper her folks (og politiets) stereotypi av politirollen som maskulin, en rolle som involverer styrke, fare og handling. Dette får konsekvens for kvinnelige politikonstablers integrasjon i politistyrken, hvor undersøkelser viser at de gjerne får en passiv rolle. Dette skyldes primært at *politimenn* ser på kvinner som fysisk uskikket til å takle visse situasjoner, spesielt trusler og vold. Undersøkelser Morris refererer til, viser derimot at det er ingen forskjell blant mannlig og kvinnelig politi i evnen til å gjennomføre politiarbeid. Man kan heller snu problemstillingen og spørre: Er *menn* skikket til å utføre politiarbeid?

Samme type diskusjon blir gjennomført i forbindelse med kvinnelige fengselsbetjenter. Hun avslutter kapitlet med følgende konklusjon (s. 159):

"All criminal positions should be fully available to qualified women, just as they should be restricted to qualified men."

I det *siste kapitlet* i boka tar Morris opp kvinner som ofre (Women as Victims). I introduksjonen tar hun et oppgjør med kriminologers beskrivelse av kvinners høye redsel for kriminalitet som "irrasjonell" eller overdrevet; basert på manglende korrigerende erfaringer fra virkelighetens verden. Hennes kritikk er for meg en ny innfallsvinkel til og forklaring på dette fenomenet (at kvinners angst for kriminalitet ikke synes å ha sammenheng med reell utsatthet):

"It is not simply rates of victimization which generate women's fear, it is the nature of that victimization." (s. 162–163).

Hun ser på 3 lovbrudd som primært har kvinner som ofre; voldtekt, familievold (domestic assault) og seksuell mishandling av barn. Hennes formål er å kritisk gjennomgå tema som vanligvis tas opp i "common sense"-tenking om disse overgrep.

I avsnittet om voldtekt er det en svært god gjennomgang av undersøkelser som har sett på mulige årsaker til de store mørketallene. Hun problematiserer bl. a. folks oppfatning av hva voldtekt er, og ser i den forbindelse på myter om voldtekt ("nei" betyr "ja", kvinner ønsker å bli voldtatt, offeret ba om det, osv.), hvilke konsekvenser disse myter får.

Så trekker hun paralleller over til kvinnemishandling; hvordan politiet takler slike saker, og tendensen til "blaming the victim". Lignende tråder trekkes i incest-delen, hvor hun også ser på holdning/myter hos folk som kan forklare hvorfor incest synes å være mer utbredt enn man først trodde.

Denna boka er en ypperlig "textbook" i kriminologi. Den er lett å lese. Hun fører et oversiktlig, godt, enkelt språk. Sammenheng mellom kapitlene, konklusjon etter hver del.

Og ikke minst: Denne boka er indirekte et viktig metodisk bidrag til faget (spesielt tolkning av statistiske funn, og mørketall). Alt dette gjør den uunnværlig og uunngåelig for kriminologer som vil lære noe om hvilken betydning *kjønn* har i vår forståelse av kriminologiens ulike tema.

Heidi Mork Andersen
 Institutt for kriminologi,
 Universitetet i Oslo

Ulrich Sieber: The International Emergence of Criminal Information Law. Ius Informations; European series on information law. Volume 1. Carl Hemanns Verlag KG Köln. Professor Ulrich Sieber fra Wurzburg universitetet har meget passende indledt en ny serie om europeisk retsinformation. Målet med denne serie er at styrke debatten og fremme forståelsen for informations- og komputerteknologiens juridiske konsekvenser, særlig med henblik på en felles-europæisk harmonisering. Den foreliggende bok undersøker denne problemstilling i et strafferetligt perspektiv.

Fremstillingen begrænser sig til en undersøgelse af datasikkerheden og enkelte straffe-processuelle spørgsmål. Redegørelsen for de immaterielretlige aspekter er forståelig nok lavt prioriteret, trods det at en række væsentlige problemstillinger i relation til moderne computerteknologi, er at finde inden for netop dette område.

Det fremhæves med rette, at den traditionelle juridiske normering af fysiske objekter ("tangible objects") kommer til kort over for informationsteknologiens flydende størrelse. Informations- og computersystemer er dynamiske per se. Ikke alene er muligheden for at manipulere processeret information genstand for konstante ændringer, men information er ligeledes i dag en selvstændig aktiv komponent, der virker uden menneskelig intervention.

Det er derfor afgørende at forstå, hvorledes moderne computerteknologi tvinger jurister til at revidere deres anvendelse af juridiske begreber i forhold til ikke-rørlige objekter ("intangible objects"). Dette har også Sieber gjort til et gennemgående tema i sin bog. Overgangen fra beskyttelsen af fysiske til ikke-fysiske objekter betegnes som et paradigma-skift i det post-industrielle samfund.

Efter en historisk redegørelse foretages der en undersøgelse af problemerne for den materielle strafferet. Dette kapitel er bogens mest interessante, selv om der ikke er meget nyt under solen. Flere steder lægges der op til en teoretisk nydannelse, uden at dette på nogen måde følges op. Forfatteren understreger (s. 16), at de internationale lovgivningsbestræbelser er præget af en mangel på anvendelse af en generel teori om informationsteknologiens retlige karakter. At forskellige informationsretlige områder diskuteres separat; at lovforslag iværksættes på basis af enkelte sager, og at man udvikler beskyttelsen af information ud fra en analogi fra beskyttelsen af fysiske objekter.

Oplysningerne er korrekte, men står alene. Her ville det have været passende at se på, hvorledes ny teknologi indvirker på vores forståelse af juridiske problemer. Hvordan det kan ændre måden, hvorpå vi skaber juridisk viden, som der analogiseres ud fra m. v. Dette viser sig f. eks. ved, at den juridiske normering bestemmes af en øget forståelse af, hvorledes moderne informations- og særlig computerteknologi *fungerer*. Dette ville have været særlig passende, da en øget harmonisering primært er betinget af en vis afmystificering af computerteknologi.

Problemstillingen strejfs på s. 17, hvor Sieber omtaler "the new theory of information law" som en teori, der ændrer på selve karakteren af information; information skal rangere som et tredje element i vort verdensbillede ved siden af materie og energi. Det spændende ved denne teori er, at den klassiske naturvidenskab bliver utilstrækkelig til at forklare og belyse forekomsten af information. At information udover sin kausalt tekniske effekt udgør en social konstruktion, som kun kan begribes hermeneutisk.

Der opstår herefter en dimension imellem jura og teknologi, som vi ikke er vant til. Forståelsen for, hvad informationsteknologi er for noget og hvorledes den fungerer, er social. Her bliver det afgørende at slippe forestillingen om computeren som en teknisk tingest; at den i sin natur er et socialt utilitaristisk redskab. Juraen må da naturligvis betragte computerteknologiens produktion af viden som en blandt mange måder at handle på i en social praksis.

Vor indsigt i, hvorledes information produceres eller skabes indenfor en social praksis, har betydning for edb-rettens beskrivelsesproblem. Det er således klart, at vi i vort studie af denne disciplin først må forstå, hvorledes og hvorfor juridisk viden skabes og anvendes.

En oplagt studie for kommende bidrag i denne nye serie om jura og informationsteknologi.

I kapitlet om datasikkerhed lægges der vægt på betydningen af at sikre en "formal sphere of secrecy" for data ved at kriminalisere den ulovlige adgang til og anvendelse af trediemands computer. Det hævdes, at dette ikke er i strid med informations- og ytringsfrihed, fordi beskyttelsen er begrænset til data, der allerede er lagret i en privat computer. Det kan dog vise sig at blive et problem at afgrænse dette.

Trods vanskelighederne ved at skelne mellem ulovlig adgang til data og ulovlig anvendelse, foreslår Sieber, at man bør tilstræbe en selvstændig kriminalisering af ulovlig anvendelse. Herved får man ram på ansattes hændelige og forsætlige handlinger inden for virksomheden (s. 28). Også for så vidt angår integriteten af data og information foreslås en selvstændig kriminalisering. Slettes datainformation kan dette ikke sammenlignes med skade på ejendom, da elektriske impulser ikke har nogen lighed med det, vi normalt forstår ved fysiske objekter. Ikke alle lande har sikret nye regler til at kriminalisere dette forhold.

Endvidere bevirker fremkomsten af det "papirløse samfund", at man i den kommende regulering af dokumentfalsk ikke længere kan stille krav om visuel testning, når det autentiske forhold skal fastlægges. Hverken ændring eller sletning ville være beskyttet. Således har hverken kravet om underskrift og anden skriftlig påførelse sin berettigelse, og det bliver derfor meningsløst at tale om dokumenters originalitet i vanlig juridisk forstand.

Det konkluderes, at den internationale harmonisering af datasikkerhed, kræver (1) større samarbejde mellem ansatte og politi; (2) større og mere konsekvent indsigt og uddannelse i computerteknologi; (3) og dermed øget bevidsthed om denne teknologis mangesidige facetter (s. 80).

I et afsluttende afsnit beskrives de internationale initiativer for harmonisering, hvor de generelle retningslinjer fra Europarådet udtrykker en minimumsliste for den nødvendige kriminalisering af computerrelaterede forbrydelser. Det forekommer ejendommeligt, at kriminaliseringen af den uautoriserede *anvendelse* af en computer er placeret i et valgfrit tillægskatalog, mens kriminaliseringen af uautoriseret *adgang* indgår i den officielle liste.

Sieber konkluderer, at den internationale harmonisering af strafferetten i modsætning til civilretten stadig befinder sig på et meget begyndende stadium. Som optræk til den kommende regulering, som står for døren også indenfor dette område, fremhæves arbejdet foretaget af OECD og Europarådet. I disse forslag er der tale om konkret regulering, der forsøger at afgrænse det strafferetlige værn over for anvendelsen af databehandling. Den vedtagne FN-resolution fra 1990 etablerer nogle generelle strategier for løsning af computerrelaterede forbrydelser.

Lige så vigtigt, som det er at sikre en retlig beskyttelse internationalt, lige så essentielt er det, at jurastuderende i deres uddannelse får større kendskab til computer- og informationssystemer. Såvel anvendelsen af informationsteknologi som et led i juridisk problemløsning som øget forståelse for computerens tekniske dele, kan fremme bevidstheden om informationsteknologiens nærmere karakter og dermed sikre en bedre juridisk beskyttelse. International harmonisering er derfor i høj grad et spørgsmål om integreret uddannelse. Noget man heldigvis også har set i FN-regi jfr. pkt. (c) og (d) s. 81.

Trods en oversigtspræget stil har det lykkedes Sieber at begrepsliggøre de vanskeligste og centrale aspekter i cdb-retten. Da det samtidig er Siebers mål at gøre opmærksom på, hvorledes alverdens lande i retlig henseende har håndteret især den komputerteknologiske udvikling, fremstår bogen ligeledes som en introducerende guide. Noget der kan have sine taktiske fordele i det første bidrag til en nystartet serie. Bogen er dog ikke særlig teoretisk inspirerende, hvilket nok heller ikke har været Siebers ærinde. Der ligger godt stof og venter på et vigtigt emne.

Alexander Carnera Ljungström

København

Leise Døllner: Gadevold – overfald eller sammenfald? Kriminalistisk Institut 1991. Københavns Universitet.

Gatevolden er stadig fremme i den offentlige debatt i de nordiske land. Ofte blir gatevold fremstilt synonymt med uprovosert eller meningsløs vold og i debatten antar man at denne formen for vold tiltar, og blir mer og mer alvorlig. Dette bilde har vært utgangspunktet for forskjellige kriminalpolitiske utspill. Leise Døllner gir et verdifullt bidrag til en mer nyansert og konstruktiv diskusjon av gatevold gjennom sin omfattende undersøkelse av dette fenomenet.

Begrepet gatevold defineres som vold mellom ukjent gjerningsmann og offer på den offentlige arena. Vold mellom bekjente utgjør en ganske betydelig andel av voldstilfellene på åpen gate, og disse voldstilfellene faller dermed utenfor Døllner's definisjon av gatevolden.

Undersøkelsens materiale består av politiets saksdokumenter fra 1983 vedrørende voldslovbrudd for fire politidistrikter i Københavnområdet. Dette datamaterialet inneholder totalt 757 anmeldelser, med like mange offer, og totalt 991 siktede. Voldssakene ble gruppert etter hvorvidt det dreide seg om gatevold, verthusvold eller annen vold. Av de 757 registrerte sakene var 204 saker gatevold. Gatevolden utgjorde i underkant av en fjerdedel av den registrerte voldskriminaliteten. I tillegg anvendes tabellmateriale fra Danmarks Statistikk, som ga endel opplysninger om siktedes sosiale og sivile bakgrunn, og observasjoner av politiets behandling av voldssaker.

Hvorledes ser det registrerte bildet av gatevold ut? Gatevold er et utpreget ungdoms-fenomen. 46 % av ofrene og 49 % av gjerningsmennene var under 20 år. Majoriteten av både ofre og gjerningsmenn var menn. I de undersøkte politikretsene ble offerrisikoen for vold generelt blant befolkningen i området beregnet til 1,3 promille, og offerrisikoen for gatevold spesielt beregnet til 0,3 promille. Landsoversikter viser at voldsnivået er dobbelt så høyt i hovedstadsområdet som i resten av Danmark. 57 % av gatevolden foregår fredag, lørdag og søndag, om kveldene. Mange undersøkelser av registrert voldskriminalitet viser en høy grad av sammenheng mellom alkoholpåvirkning og vold. Med et tidsbilde av gatevold konsentrert til kveldstid i helgene, skulle man derfor kunne forvente en overvekt av alkoholpåvirkede gjerningsmenn og ofre også blant de registrerte tilfellene i Døllners undersøkelse. Overraskende nok viste det seg at kun 44 % av gjerningsmennene og 15 % av ofrene var alkoholpåvirket. I 8 % av de registrerte gatevoldssakene var både gjernings-

mann og offer alkoholpåvirket. Skadenivået viste seg imidlertid å være størst ved alkoholpåvirkning hos offeret, gjerne i forbindelse med at offeret også brukte vold tilbake. 80 % av de som slo tilbake ble alvorlig skadet.

Generelt var skadenivået ikke spesielt alvorlig ved gatevoldssaker sammenlignet med annen registrert vold: Gatevolden utgjorde 6 % av de alvorligste voldshandlingene i det samlede materialet. 13 % av gatevoldsofrene fikk langvarige skader, og 66 % fikk kortvarige skader. Hos resten av ofrene var det ikke registrert noen skade.

Videre forsøker Døllner å gi et situasjonsbilde av gatevoldssakene, der de blir analysert ut fra type kontakt og opplevelse av situasjonen fra gjerningsmann og offer. Hun finner ingen forutgående interaksjon mellom gjerningsmann og offer i 17 % av sakene. Disse sakene stemmer overens med et bilde av volden som "lyn fra klar himmel", uprovosert og meningsløs. I 2/3 av sakene karakteriseres offerets atferd som normalatferd som ikke var henvendt til gjerningsmannen. Totalt oppgir likevel 70 % av gjerningsmennene at de følte seg provosert av offerets atferd. Bare 25 % av gjerningsmennene er dømt for voldslovbrudd i en femårsperiode før og etter 1983. For flesteparten av gjerningsmennene er med andre ord gatevolden en engangsforeteelse.

Dette registrerte bilde av gatevolden mener Døllner gir grunnlag for å hevde at volden i stor grad er situasjonsbestemt. Forskjellige velkjente teorier blir så drøftet mot bilde av gatevold. I hennes kritikk av Nils Christies teori om sammenhengen mellom voldsnivå og samfunnsstruktur ser vi sporen av nye bidrag til forståelsen av storbyvold. Døllner's hypotese er at volden kan forstås som en reaksjon på det gjerningsmannen opplever som angrep på sin identitet, og dermed som et forsvar av sin ære. Volden utøves ikke fordi "de andre" har mistet sin betydning som medmennesker, men fordi de tillegges særdeles stor betydning. Av den grunn blir deres handlinger tolket som en trussel og en provokasjon av gjerningsmannen. Jussi Pajuoja er inne på samme tolkning i sin studie av ungdomsvold fra Finland.¹ Dersom gatevolden skal kunne forstås som et uttrykk for kamp om ære, må aktøerne for kampen velges slik at de symboliserer reelle konkurrenter. Dette kan være noe av forklaringen på at ungdom i stor grad velger annen ungdom som medspillere i en gatevoldssituasjon. Disse perspektivene kunne vært interessante å få drøftet mer inngående.

Det andre spørsmålet Døllner søker å belyse i sin undersøkelse er hvilke seleksjonsprosesser som eventuelt styrer registreringen av gatevoldssakene. Hennes hovedfunn er at sjansen for at en gatevoldssak blir registrert øker betraktelig dersom offeret henvender seg på politistasjonen sammenlignet med situasjoner hvor politiet blir tilkalt til åstedet. Langt fler av de mindre alvorlige episodene blir anmeldt på politikammeret enn ved direkte kontakt med politiet på gaten.

Offerundersøkelser viser at mørketallene for gatevolden er lavere enn for annen type vold. Dette kan bety at folk i større grad opplever seg hjelpeløse overfor slike situasjoner, og av den grunn søker bistand fra det offentlige. Denne hjelpeløsheten mener Døllner kan forklares med perspektiver fra teorien om "det løse samfunn" preget av avstand og "fremmedgjørelse" mellom folk. Slik situasjonen er idag, er politiet det eneste tilbud offeret kan henvende seg til. Døllner beskriver videre velkjente sider ved rettsapparatet som gjør det

¹ Jussi Pajuoja: Ungdomsvold. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1990, nr. 4.

lite offervennlig. Avslutningsvis diskuteres så en alternativ håndtering av gatevolden, og et forslag om meklingsinstitutt for denne typen saker blir introdusert. Dette er et dristig og interessant forslag, men bør, som Døllner også påpeker, utdypes nærmere gjennom en mer inngående og kritisk drøfting. Hvilke saker vil egne seg for mekling? Hva tapes og hva vinnes ved henholdsvis tradisjonell retts håndtering og ved mekling? I hvor stor grad er konfliktene et utslag av problematisk samhandling på individplan? Både retts håndtering og mekling er individrettede reaksjoner. Ved konflikter som eventuelt springer ut fra grunnleggende strukturelle trekk ved samfunnet, bør blikket også rettes mot løsningsforslag på andre nivåer.

Bak boken om gatevold ligger et meget stort arbeid, der forfatteren har brukt mange forskjellige kilder for å gi en best mulig beskrivelse av fenomenet. Analysen av voldssakene gir ny innsikt som kan bidra til en mer konstruktiv debatt om fenomenet. Det meningsløse og uforklarlige ved gatevolden blir mer alminneliggjort og forståelig ved nærmere ettersyn.

Kristin Skjørtén

Universitetet i Oslo

Ny litteratur

- Erik Andersen: Den lange vej.* Kriminalforsorgen efter straffelovsreformen 1933. Kriminalforsorgens Uddannelsescenter, Kbh. 1992. ISBN 87-503-9582-3. 49 s.
- Peter B. Anderson, Diane de Mauro & Raymond J. Noonan (Ed.): Does Anyone Still Remember When Sex Was Fun?* 2. ed. Kendall/Hunt, Dubuque Iowa 1992. (Heri blandt andet Berl Kutchinsky: A Case for Testing: The Roles of Safer Sex and HIV Testing in AIDS Prevention).
- Lisbeth Bang & Ida Hyde (Red.): Mishandling og seksuelle overgrep.* Tano, Oslo 1992. ISBN 82-518-2942-9. 270 s.
- Wolfgang Bär: Der Zugriff auf Computerdaten im Strafverfahren.* Carl Heymanns Verlag, Köln 1992. ISBN 3-452-22356-6. xxix + 578 s. DM 180,00.
- Erik Carlé: Fængselsvæsenet under besættelsen.* Bind I og II. Forskningsrapport nr. 32, Justitsministeriet, Kbh. 1992. ISBN 87-503-8786-3. 545 s. 300,00 d.kr.
- Pawel Chylicki: Att upphöra med brott.* Vägar ut ur den kriminella karriären. Lund University Press, Lund 1992. ISBN 91-7966-182-3. 6 + 275 s. (Diss.).
- Robert C. Ellickson: Order without Law.* How Neighbors Settle Disputes. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1991. ISBN 0-674-64268-X. ix + 302 s. \$ 47.95.
- Michael Ermann & Bruno Waldvogel (Hrsg.): HIV – Betroffene und ihr Umfeld.* Ergebnisse aus psychosozialer Forschung und Praxis. Springer-Verlag, Berlin 1992. ISBN 3-540-54661-8. xi + 205 s. DM 78,00.
- Festschrift für Rudolf Schmitt zum 70. Geburtstag.* J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1992. ISBN 3-16-145934-2. x + 421 s. DM 248,00.
- Flygtingenævnets virksomhed.* Formandsskabets Beretning, 1. april 1989–31. december 1991. ISBN 87-503-9779-6. 339 s.
- Lars Grönwall & Leif Holgersson: Psykiatrin, tvånget och lagen.* En lagkommentar i historisk belysning till 1991 års psykiatriska tvångsvårdslagstiftning. Norstedts Juridik, Stockholm 1992. ISBN 91-38-50063-9. 392 s.
- Lars Gule & Preben Falck: Politivold, Forskning og rettssikkerhet.* Ariadne, Oslo 1992. ISBN 82-90477-19-8. 334 s.
- [Th.] *Gössweiner-Saiko: Wirtschaftskriminologie in Beiträgen.* Grundlegende Erörterungen der Praxis für die Praxis des Wirtschaftsstrafrecht. Band 3 & 4. Prugg Verlag, Eisenstadt 1990 & 1991. ISBN ? & ?. 306 & 517 s.